

DE STAD

1

HET LANDSCHAP ONTCIJFEREN

Joseph de Ferraris, 1784

Ferraris

Op het einde van de 18de eeuw tekent graaf de Ferraris heel gedetailleerde kaarten van onze streken. Hij doet dit in opdracht van de landvoogd van de Oostenrijkse Nederlanden, Karel van Lotharingen. De kaarten worden opgemaakt voor militaire doeleinden. Hoewel de gebruikte landmeetkundige methode niet de precisie van vandaag heeft, geven de 275 getekende bladen een heel concreet beeld van hoe het landschap er bij ons uitzag in 1777. Op de kaarten onderscheidt men duidelijk moestuinen, tuinen, boomgaarden, bossen, hagen, huizen met een Franse tuin, dreven of dichtbevolkte plaatsen!

Sint-Lambrechts-Woluwe op het einde van de 18de eeuw

Zoals alle dorpen rond Brussel is Sint-Lambrechts-Woluwe op dat ogenblik nog echt platteland. Er is bebouwing rond de kerk van Sint-Lambrecht, maar ook langs twee stroompjes: de Rodebeek en vooral de Woluwe (je vindt hun naam op de kaart), maar het merendeel van de gemeente is niet bebouwd. De opeenvolging van vijvers langs de Woluwe laat een betere waterregeling toe, bijvoorbeeld bij wateroverlast, en de vijvers worden ook gebruikt voor de viskweek.

Het Linthoutbos (*Linthoudt Bosch*) in het westen was vroeger een uitloper van het Zoniënwoud, maar is in de 18de eeuw al een groot deel van zijn oppervlakte verloren. Rond 1835 zal het volledig ontbost worden om het te gebruiken als militair oefenterrein. Vandaag blijven er van dit bos enkel nog straatnamen over, de Linthoutbosstraat en de Linthoutstraat.

Een mysterieus bouwwerk

In het zuiden, onder Sint-Lambrechts-Woluwe, zie je op de kaart nog een stukje van het dorp van Sint-Pieters-Woluwe. De cijfers 69 en 70 op de kaart verwijzen trouwens naar de parochie waartoe dat grondgebied behoort.

Tussen de kerk van Sint-Pieters-Woluwe en twee vijvers, zie je op de kaart een lang, vreemd bouwwerk. Dat is een staande wip.

Een staande wip werd gebruikt om vertikaal met een (kruis)boog de 'hoofdvoel' af te schieten. De hoofdvoel was een voorwerp, uitgerust met pluimen, dat op de top bevestigd was. Dit was een veelvoorkomende sport in onze gebieden. Het lijkt een detail op de kaart, maar in die tijd was het door zijn hoogte een belangrijk herkenningspunt in het landschap, zoals elders bijvoorbeeld de galg of het folterrad.

galg en folterrad in Evere

EEN KAART OF EEN PLAN?

Het verschil tussen de twee termen is soms een beetje vaag, maar versimpeld komt het hierop neer:

Een plan stelt meestal iets voor op een grotere schaal, dus kleinere oppervlaktes. Het voorziet in straatnamen, alsook belangrijke gebouwen of plaatsen. Het plan is erop gericht om zich te oriënteren, de juiste richting te vinden en om bepaalde elementen ten opzichte van elkaar te lokaliseren.

Een kaart behandelt grotere oppervlaktes (een streek, land, continent,...). Ze is minder gedetailleerd en behandelt vaak specifieke thema's: wegenkaart, archeologische kaart, politieke kaart, kaart van bevolkingsevoluties,...

vijvers

een buitenverblijf met tuin

Deze gekleurde tekeningen, allen met de hand gemaakt, hebben echt een esthetische waarde. Ze beschrijven het landschap zo visueel, dat wij ons bijna kunnen voorstellen hoe een wandelaar het op het einde van de 18de eeuw ervoer.

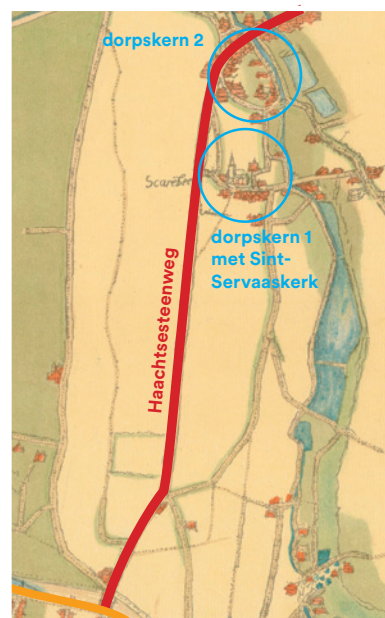
tekening © Gérard Bédoret

2

DE EVOLUTIE VAN EEN WIJK

In de buurt van de Sint-Servaaskerk, Schaarbeek: een geschiedenis in vier stappen

1555

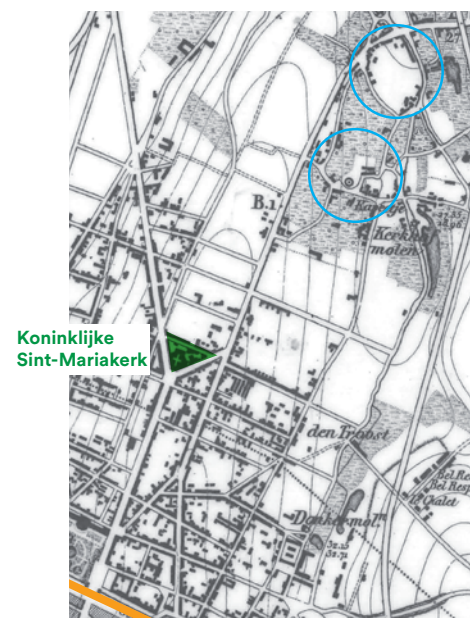

Schaarbeekse poort en stadsomwalling van Brussel

1555

In tegenstelling tot vandaag ligt de Sint-Servaaskerk in de 16de eeuw ten oosten van de **Haachtsesteenweg**. Zij behoort tot één van de twee dorpskernen van Schaarbeek. De andere kern ligt noordelijker, aan de kruising tussen de Jeruzalemstraat en de Haachtsesteenweg die toen nog Diegemse weg heette. Deze steenweg verbondt Schaarbeek met de stad Brussel.

1858

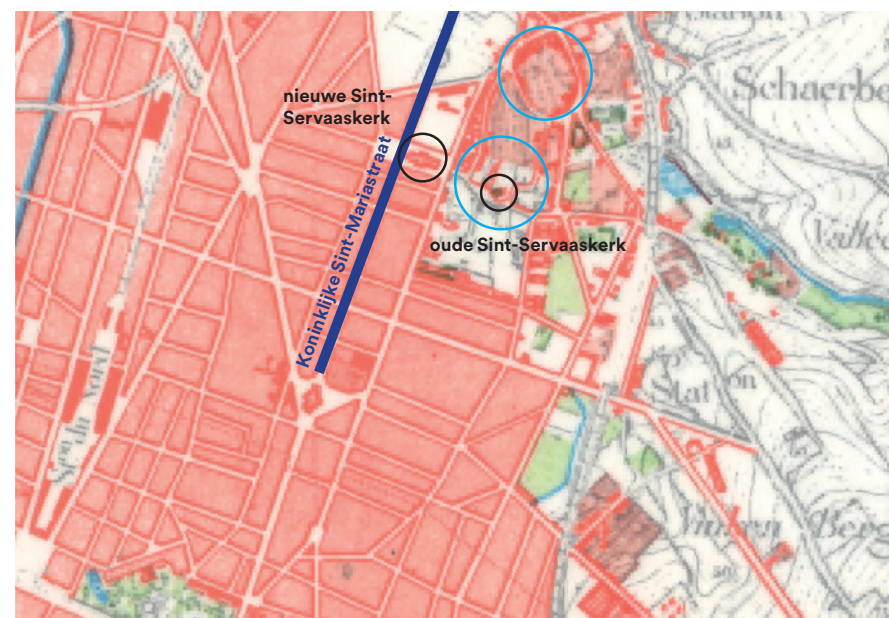
ringlaan

1858

Drie eeuwen na Deventer, in het midden van de 19de eeuw, zijn de gemeentes rond Brussel nog grotendeels platteland. De twee dorpskernen van Schaarbeek zijn nog duidelijk zichtbaar tussen de velden en moestuinen.

Na de afbraak van de Brusselse stadsomwalling ontstaat in het zuiden van Schaarbeek rond de **Koninklijke Sint-Mariakerk** een wijk in dambordpatroon. Dit zie je duidelijk op de kaart van 1858.

1880

1880

Tijdens de tweede helft van de 19de eeuw urbaniseren de gemeentes rond Brussel. Ook Schaarbeek ondergaat deze evolutie, met als versneller de aanleg van het Noordstation midden 19de eeuw. Vanaf 1863 wordt de **Koninklijke Sint-Mariastraat** in fases aangelegd. Pas in 1887 is ze doorgestrokken tot aan het gemeentehuis. Op de kaart van 1880 zie je dat de dorpskern rond de Sint-Servaaskerk nog intact is. Maar niet voor lang... Een plan voor de herinrichting van de wijk Teniers-Josaphat voorziet in de aanleg van een nieuwe laan met moderne, elegante herenhuizen, de Louis Bertrandlaan. Het idee is dat deze nieuwe laan in het oosten uitloopt op de Josaphatvallei en in het westen op een nieuw te bouwen Sint-Servaaskerk. Het traject loopt over de oude Sint-Servaaskerk. De nieuwe kerk wordt reeds in 1876 ingehuldigd, maar de rest van de werken vraagt meer tijd, zodat de oude kerk pas in 1905 wordt afgebroken. De twee Sint-Servaaskerken hebben dus bijna 30 jaar samen bestaan!

Deventer

Om de evolutie van iets te achterhalen, moet je terugkeren naar verschillende bronnen...

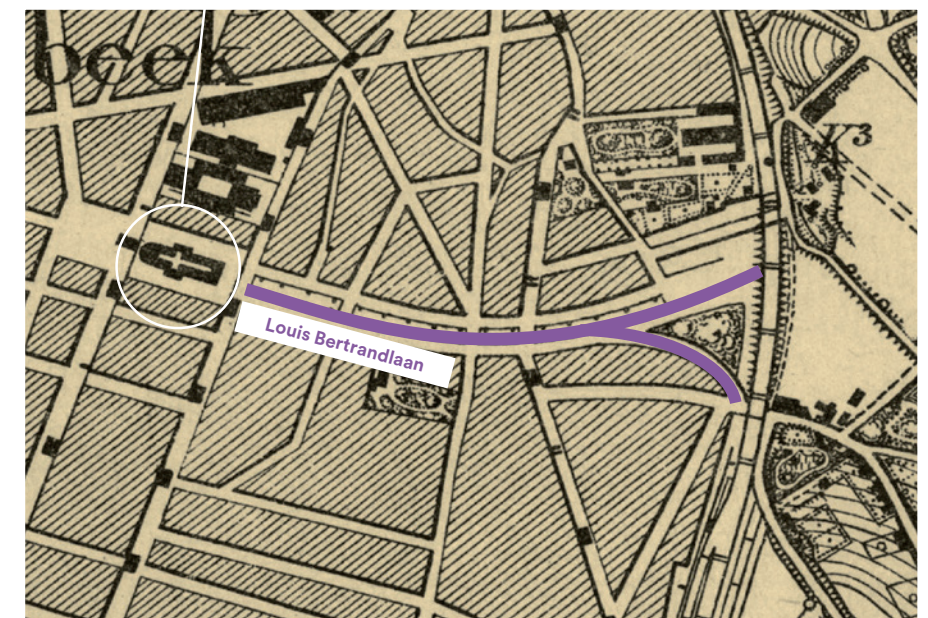
De oudste kaart van Brussel gaat terug naar het midden van de 16de eeuw en is van de hand van Jacob van Deventer die arts en cartograaf was. Twee eeuwen voor graaf de Ferraris tekende hij reeds kaarten van de Nederlanden voor Keizer Karel V, en later voor Filips II. Tweehonderd steden werden in die periode op kaart gezet, op dezelfde schaal en met dezelfde oriëntatie.

Brussel en omgeving, Jacob van Deventer, na 1550 © KBRR

1900–1910

nieuwe Sint-Servaaskerk

1900–1910

Tussen 1900–1910 is de **Louis Bertrandlaan** helemaal bebouwd tot aan het Josaphatpark dat toen pas was aangelegd. Het park werd uitgetekend door Edmond Galoppin als een landschapspark.

Als je bekijkt wat er allemaal al gerealiseerd is op het vlak van cartografie tot op het einde van de 18de eeuw, dan is Philippe Vandermaelen niet echt een zwaargewicht op vlak van cartografische exactheid. Als Brusselaar, autodidact en wereldreiziger, sticht hij in 1830 de privéinstelling *l'Établissement géographique de Bruxelles*. Hij leidt er verschillende medewerkers op, waaronder Joseph Huvenne, een tekenaar-topograaf, die onze kaart van 1858 realiseerde.

De topografische kaart met hoogtelijnen van Brussel en haar omgeving is belangrijk omwille van twee redenen. Enerzijds benoemt zij de bestemming van de gebouwen en laat ons toe om de verdeling van functies van de stad en haar omgeving in het midden van de 19de eeuw te begrijpen. Anderzijds, en dat is een nieuwigheid in de 19de eeuw, toont zij de verschillende hoogtelijnen.

Rond 1858 is de gemeente Anderlecht verdeeld in twee grote zones. Tussen die twee zones bevindt zich het kanaal Brussel-Charleroi – bijna als een soort grens – dat in 1832 in gebruik werd genomen.

Het oostelijke deel van Anderlecht is nog heel landelijk: boerderijen en kasteeltjes of landhuizen omringen de oude dorpskern met de Sint-Guidokerk. In het westelijke deel ontwikkelt zich een industriële zone rond het gehucht Kuregem in de Zennevallei. De bochtige rivier en haar zijarmen drijft de machinerie van watermolens aan. Maar het water is ook onontbeerlijk voor de textielindustrie, zoals stomerijen, weverijen of katoenfabrieken.

In het oosten is Brussel dat volledig is
volgebouwd, op de kaart gearceerd voorgesteld.
Het Zuidstation ligt nog steeds binnen de ring.

Zenne